

بررسی اهمیت و جایگاه زن در خانواده با تأکید بر دیوان پروین اعتصامی

حدیث باقری نیا^۱ - *فرزانه دشتی^۲

۱. دانشجوی دکتری مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.
۲. دکترای علوم سیاسی و مدرس مدعو، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، آبدان، ایران. رایانامه: arzanehdashti30@yahoo.com

اطلاعات مقاله (۱۸۱ - ۱۶۳) چکیده

نوع مقاله:	ادبیات معاصر منبع مطالعاتی غنی پیرامون موضوع زن به شمار آمده و اشعاری که
مقاله پژوهشی	زنان در این حوزه سروده‌اند مستلزم توجه بیشتری است. پروین اعتصامی یکی از آن
تاریخ دریافت:	شاعران برجسته‌ای است که در اشعار خود به بیان خواسته‌ها، کمبودها، نارسایی‌ها و
۱۴۰۱/۰۸/۰۷	لزوم توجه جامعه به جایگاه ارزشمند و مهم زن و خانواده پرداخته است. این پژوهش
تاریخ پذیرش:	که به روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته به تعیین جایگاه زن در اشعار پروین
۱۴۰۲/۰۴/۱۶	اعتصامی پرداخته و نشان می‌دهد که از نظر پروین تنها سلاح مبارزه زنان علیه
واژه‌های کلیدی:	نارسایی‌ها و بازستاندن حقشان و دستیابی به جایگاه واقعی آنان در جامعه و ارتقا و
زن	رشد خانواده، تحصیل علم است. به دیگر سخن، با کسب علم و دانش و بالا بردن سطح
مادر	آگاهی، زنان توانمند شده و با اقتدار می‌توانند به ایفای نقش‌هایشان به شکلی مؤثرتر
خانواده	بپردازند. به‌طور کلی مقاله حاضر در نظر دارد که به تبیین و بررسی جایگاه زن و
دانش	خانواده در اشعار پروین اعتصامی شاعر برجسته معاصر بپردازد.
پروین اعتصامی	

۱. مقدمه

باید اذعان نمود که تنها تاریخ نیست که حوادث، رویدادها و جریان‌های مختلف جوامع بشری را ثبت و منتقل می‌کند؛ ادبیات نیز با انعکاس هنری مسائل فردی و اجتماعی مددکار تاریخ است، چه بسا راست‌گوتر و ریزبین‌تر؛ بنابراین یک راه مطمئن برای شناخت مسائل اجتماعی هر دوره رجوع به ادبیات آن دوره است. در جریان انقلاب مشروطه و پس از آن، موضوع زن و حقوق و مسائل او در ایران مورد توجه قرار گرفت و در شعر شاعرانی چون میرزاده عشقی، ایرج میرزا، نسیم شمال و دیگران انعکاس یافت. در این میان طبیعی است که شاعران زن به اقتضای زن بودنشان نسبت به موضوع حساس‌تر بوده باشند؛ زیرا آنان تماشاگر نبوده‌اند؛ بلکه در متن ماجرا حضور داشته و با تمام وجود نیازها، مشکلات، دغدغه‌ها و رویاهای زنان را لمس کرده‌اند. از این رو آن چه از مسائل زنان در شعر آنان منعکس شده حاصل دریافت مستقیم، بی‌واسطه و در نتیجه واقعی‌تر است. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۹۸)

۱-۱. بیان مساله

پروین اعتصامی شاعر عصر مشروطه است که با تفکر و تعمق بر مسائل اجتماعی روزگار خویش کوشش می‌نماید تا جامعه‌اش را از شهروند منفعل بودن بیرون آورده و با بیدارسازی وجدان‌های خفته در قالب اشعار پر محتوا، تلنگری بر مغزهای زنگ‌زده وارد کند. (شادی‌گو و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۴۹) ضمن آنکه وی یکی از آن شاعرانی است که توجه خاص به حقوق زن و نقش محوری و بسیار مهم او در خانواده به‌ویژه تربیت نسل آینده دارد. وی با تأثیرپذیری از فرهنگ ایرانی - اسلامی، به نقد جایگاه زن در جامعه عصر خود و پیش از آن برخاسته و با مخاطب قراردادن زنان، آنان را نسبت به قابلیت‌ها، شایستگی‌ها و ارزش‌هایشان آگاه کرده است. (صحرایی و خسروی شکیب، ۱۳۸۹: ۱۱۱) از دیدگاه پروین، زنان فقط از طریق آموزش و تربیت می‌توانند پیوندهای خانواده را استوارتر کرده؛ روابطی بر مبنای همدلی و همکاری شکل دهند و از این آگاهی برای تربیت بهتر فرزندان و ارتقا سطح جامعه، بهره گیرند. (صادقی گیوی و پرهیزکاری، ۱۳۹۰: ۲۰۹) پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این پرسش اصلی است؛ «راهکار پروین اعتصامی برای حضور مؤثر در خانواده و جامعه چیست؟» فرضیه پژوهش آن است که با بالابردن سطح آگاهی زنان از طریق آموزش و تربیت به سبب تحصیل علم و دانش، زن می‌تواند ضمن دستیابی به منزلت و جایگاه خویش در جامعه، نقش مؤثری به‌عنوان مادر و همسر ایفا نماید. این مقاله به بررسی دیدگاه پروین اعتصامی درباره زنان پرداخته است.

پروین شاعری است که در دل سنت ایستاده و اشعارش غالباً یادآور باورهای سنتی ایرانی است. به دیگر سخن شخصیت زن سنتی ایران را ترسیم می‌کند؛ زنی مطیع و مظلوم و درون‌گرا. زن در شعر پروین نه عاشق می‌شود نه معشوق و هر چه را که جامعه برای او رقم زد می‌پذیرد. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۱۲۲-۱۲۱) در این مقاله تلاش شده است تا با رویکردی توصیفی، جایگاه و نقش زن در خانواده از منظر پروین اعتصامی در مهم‌ترین و تنها اثر او یعنی دیوان اشعارش مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف پژوهش

امروزه توجه به زنان به‌عنوان نیمی از پیکره جامعه از دغدغه‌های بسیاری از اندیشمندان علوم متعدد در حوزه انسانی است. یکی از مهم‌ترین این علوم، زبان و ادبیات فارسی است. در این میان شعرا و ادیبان به سبب اثربخشی آثارشان در جامعه همواره بسیار مورد توجه و تأثیرگذار بوده‌اند. در عصر حاضر یکی از مؤثرترین این شعرا، پروین اعتصامی است که در دیوان خویش نقش و جایگاه زن را مورد بررسی قرار داده است. وی آگاهی‌بخشی به زنان را جزئی از رسالت خود می‌دانست. هدف این پژوهش، شناخت و تبیین جایگاه زن و بررسی نقش زن در خانواده از منظر پروین اعتصامی است. روش پژوهش حاضر مبتنی بر رویکردی توصیفی - تحلیلی از طریق بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، اسنادی و اینترنتی است؛ لذا در این نوشتار که به شیوه کیفی صورت پذیرفته، از کتاب‌ها، مقالات و منابع اینترنتی در جهت گردآوری اطلاعات و داده‌های پژوهش بهره جسته‌ایم.

۱-۳. پیشینه پژوهش

به‌طور کلی در خصوص موضوع مورد مطالعه در این مقاله، پژوهش‌های متعدد و مفیدی صورت پذیرفته و به چاپ شده است که اغلب آن‌ها هرکدام از منظر مختلفی به موضوع نگریسته‌اند که در ادامه به‌اختصار برخی از آن‌ها را بیان می‌کنیم: قاسم صحرايي و محمد خسروی شکیب (۱۳۸۹)، به «نقد اصالت زن در شعر پروین اعتصامی» پرداخته‌اند. طاهره سیدرضایی (۱۳۸۹)، به مطالعه درباره «زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد» پرداخته و ابوالفضل عیسی داراب‌پور (۱۳۹۰)، «جایگاه زن ایرانی در شعر معاصر» را بررسی کرده‌اند. صادقی گیوی و بهاره پرهیزکاری (۱۳۹۰)، نیز «تبیین مؤلفه‌های هویت سنتی و مدرن زن در شعر پروین اعتصامی» را مورد مطالعه قرار داده‌اند. مریم‌السادات اسعدی فیروزآبادی

(۱۳۹۲)، «خانواده و مناسبات خانوادگی در دیوان پروین اعتصامی» را مورد توجه قرار داده؛ منیرالسادات میرهادی (۱۳۹۳)، به «تجدیدنظرطلبی در جایگاه زن: تجلی اندیشه مشروطه‌خواهانه اعتصام‌الملک در اشعار پروین اعتصامی» پرداخته است. الیاس نورایی و اسماعیل حسن‌زاده (۱۳۹۴)، «مفاهیم و درون‌مایه‌های زنانه در شعر پروین اعتصامی (جستاری در ردّ اتهامات علیه شاعری پروین)» را بررسی کرده‌اند. زهره جعفری و عبدالله نصرتی (۱۳۹۴)، به «مقایسهٔ ارزش‌ها در اشعار پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی» پرداختند. همچنین مهناز سادات حسینی (۱۳۹۴)، «جنسیت در شعر پروین اعتصامی» را مورد توجه قرار داده و عبدالرضا مدرس‌زاده و صدیقه ارباب سلیمانی (۱۳۹۵)، «زنانگی ادب تعلیمی، رهانندهٔ پروین از اضطراب تأثیر» را موضوع مطالعهٔ خود قرار دادند. زهرا قاسمی؛ محبوبه خراسانی و سید مهدی زرقانی (۱۳۹۶)، نیز به «بررسی شناخت سبکی و بنیادهای ایدئولوژیک شعر پروین با محوریت زن» پرداختند. لازم به ذکر است که در پژوهش پیش‌رو تلاش شده؛ برخی از کاستی‌های موجود در تحلیل‌های پیشین برطرف گردد. همچنین سعی شده به شکلی جامع‌تر با رویکردی جامعه‌شناسانه به موضوع پرداخته شود.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

پروین اعتصامی (۱۳۲۰-۱۲۸۵) دختر اعتصام‌الملک چند ماه پس از صدور فرمان مشروطیت، در تبریز چشم به جهان گشود. (میرهادی، ۱۳۹۳: ۲۰۲) وی تربیت‌شدهٔ آزادی‌خواهی چون یوسف اعتصام‌الملک بود و در مدرسهٔ دختران آمریکایی که هدفش تعلیم و تربیت دختران و زنان ایران بود؛ تحصیل کرد و در نتیجه صاحب ایده و عقاید آزادی‌طلبانه‌ای دربارهٔ وضعیت زنان ایران شد که نتیجهٔ هوشیاری، موشکافی و ذهن حساس خود پروین، تربیت روشن‌فکرانه پدر و آموزش‌های مدرسه بود. (حسینی، ۱۳۸۹: ۷) در سال ۱۲۹۱ ش، اعتصام‌الملک که مترجم و روزنامه‌نگاری روشن‌فکر بود؛ به سبب انتخاب‌شدن به‌عنوان نمایندهٔ دور دوم مجلس شورای ملی، عازم پایتخت شد و پروین که شش‌ساله بود؛ همراه با خانواده به تهران مهاجرت کرد. از آن‌پس، پروین در مجالس ادبی که با حضور ملک‌الشعراى بهار، علامه دهخدا، نصرالله تقوی، اقبال آشتیانی و سعید نفیسی در خانهٔ پدرش تشکیل می‌شد، شرکت می‌جست و از دانش و معلومات آن‌ها بهره می‌برد. (زرین‌کوب، ۱۳۷۴: ۶۵)

وی در دوم خرداد ۱۳۱۵ شمسی در کتابداری کتابخانهٔ دانش‌سرای عالی مشغول شد و در سال بعد، از آن شغل کناره‌گیری کرد. پروین اعتصامی در مدت خدمت، به‌عنوان کتابدار آرام

و بدون تکبر به کار مشغول بود. (دانشور، ۱۳۷۴: ۷۹ به نقل از: میرهادی، ۱۳۹۳: ۲۰۴) در سال ۱۳۲۰ ش، پروین به بیماری حصبه دچار و در اثر اهمال و اشتباه پزشکان، جان خود را از دست داد. مقبره وی در صحن جدید حرم حضرت فاطمه معصومه^(س) در قم و در کنار مزار پدرش قرار دارد. (میرهادی، ۱۳۹۳: ۲۰۵)

به‌طور کلی، پروین به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین شاعران زن ایرانی که در بنبوحه نهضت مشروطیت چشم به جهان گشود و شخصیت وی در فضای خون و فریاد بالید؛ از نخستین زنانی است که متأثر از مدرنیته، مظلومیت زن ایرانی را در تاریخ حیاتش به تصویر کشیده است. هرچند روح حاکم بر زمانه در عصر مشروطه، به دنبال برابری حقوق زنان و مردان بود، اما آن چه در جامعه حاکم بود، همان روحیه متحجرانه‌ای بود که علاقه داشت همچنان از زن به‌عنوان ابزاری برای پیشبرد امور استفاده کند. (داراب‌پور، ۱۳۹۰: ۲۶)

۱-۲. شرایط و عوامل تأثیرگذار سیاسی - اجتماعی بر پروین اعتصامی

همواره در طول تاریخ، فرهنگ مردسالارانه جامعه سنتی ایران و دیدگاه تحقیرآمیز نسبت به زنان، مجال هیچ‌گونه فعالیت‌هایی را برای زن باقی نمی‌گذاشت. تقید به سنت‌ها و آداب و رسوم جامعه مردسالار، محدودیت فعالیت آنان به خانه‌داری و شوهرداری، از ویژگی‌های زنان در جامعه سنتی ایران بود. (بشیریه، ۱۳۷۴: ۲۹۱) با آنکه مردم ایران مردمی مسلمان بوده‌اند و قرآن با کمال صراحت در آیات متعددی می‌فرماید که زنان را از جنس مردان آفریدیم؛ ولی نگاه عمومی به زنان، نگاهی از سر تحقیر و توهین به آنان بوده است. (صحرايي و خسروي شکیب، ۱۳۸۹: ۱۱۳) به دیگر سخن، زنان در ایران از موقعیت والایی برخوردار نبودند. اگرچه با خانه‌داری، تربیت فرزندان و نیز در برخی نقاط کشور با شرکت فعال در تولید و یاری به درآمد خانواده، سهمی عمده در اداره زندگی به عهده داشتند؛ اما حقوقشان شناخته نشده بود. (رضوی، ۱۳۹۰: ۶۱)

زن در دوره قاجاریه نیز همچون گذشته، دوران خوشی نداشت. سخت‌گیری در برخی قیود مذهبی و نیز شرایط اجتماعی، همچنان به زن اجازه نمی‌دادند که نه‌تنها در بیرون خانه، بلکه در چهاردیواری خانه خود، از حقوق و آزادی برخوردار گردد. در آن اوقات، به تعلیم و تربیت زنان، چندان توجه نمی‌شد. «سرجان ملکم» در توصیف این دوران سخت برای زنان می‌نویسد: «فی‌الحقیقه وضعی که زنان در ایران دارند، غالباً خطاهایشان مقتضی سیاست زیاد نیست؛ لکن به همه جهت در معرض ظلم و تعدی خانگی هستند و مکرر شده است که زنان بی‌گناه در عقوبت پدران و شوهران گرفتار گشته‌اند و این بیشتر مخصوص است به زنان بزرگان. مکرر

اتفاق افتاده است به خیال این که از پول مخفی خبر دارند زنان را شکنجه و عقوبت کرده‌اند و بسیار است که اگر امیری یا وزیری را کشته‌اند، زنان و دختران او را مانند کنیزان به دیگران بخشیده‌اند و بعضی اوقات به پست‌ترین مردم داده‌اند.» (صحرايي و خسروي شکيب، ۱۳۸۹: ۱۱۴) لذا در آن دوران حضور زنان در اجتماع بیشتر به خواب و رؤیایی تعبیر ناشدنی شباهت داشت و تعلیم و تربیت منحصر به مکتب‌خانه‌های آن زمان و انحصاراً مخصوص جنس مذکر بود. (ر. ک: چاوش اکبری، ۱۳۷۸: ۱۹)

تا اینکه انقلاب مشروطه در ابعاد گوناگون حیات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی منشأ تحولات و تغییراتی در جامعه ایران گردید؛ از مهم‌ترین زمینه‌های بیداری و تغییرات می‌توان به این موارد اشاره کرد: «ارتباط با دنیای غرب، سفرنامه‌ها، تأسیس مدارس جدید، ترجمه آثار غربی، مطبوعات و روشنگری روشنفکران.» (اکبری بیدق، ۱۳۷۹: ۶۷ به نقل از: صادقی گیوی و پرهیزکاری، ۱۳۹۰: ۲۱۱)

ضمناً یکی از دستاوردها و به‌واقع مهم‌ترین ره‌آوردهای انقلاب مشروطه توجه به مسائل و حقوق زنان بود که در قرن اخیر به طور چشمگیری در ادبیات اعم از نظم و نثر نمود یافته است؛ لذا ادبیات معاصر یک منبع مطالعاتی غنی پیرامون مسائل زنان به حساب می‌آید و طبیعتاً اشعاری که زنان در این حوزه سروده‌اند مستلزم توجه و تعمیق بیشتری است. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۹۷)

در نتیجه این گسترش نوگرایی و نوسازی در زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی، به‌ویژه افزایش سطح تحصیلات و اشتغال، نقش‌های زنان نیز در اجتماع و خانواده دگرگون شد و آن‌ها را از چارچوب خانه به عرصه فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی وارد کرد. آنان با حضور در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی، از نقش منفعل و ناکارآمد خود در خانه بیرون آمده و برای رسیدن به آزادی و تساوی حقوق زن و مرد کوشش‌هایی را در دو بعد آغاز کردند: ابتدا از طریق تأسیس مدارس دخترانه و تأسیس روزنامه و چاپ مقالات، سپس از طریق حقوقی و سیاسی؛ یعنی تلاش در جهت تغییر قوانین از طریق تشکیل انجمن‌ها (زاهد و خواجه نوری، ۱۳۸۴: ۹۹-۱۰۰) به نقل از: صادقی گیوی و پرهیزکاری، ۱۳۹۰: ۲۱۱)

۲-۲. زن در اشعار پروین اعتصامی

جایگاه زن در باور مردم و وجود تبعیض‌ها و نابرابری‌های جنسی در هر دوره و مقطع تاریخی از لابه‌لای آثار و متون ادبی، قابل استخراج است؛ علاوه بر آن، هنرمند به جهت داشتن طبع لطیف، نسبت به نابسامانی‌های اجتماعی حساس‌تر است و «هر اثر بیان نوعی آگاهی جمعی

است که هنرمند با شدتی بیش از اکثر افراد در تدوین آن شرکت می‌ورزد.» (بهادری، ۱۳۹۴: ۱۷۶) زنان نیمی از پیکرهٔ اجتماع و شاهکار خلقت‌اند. باین‌وجود، طبقه زنان از گذشته تا امروز چه در جوامع غربی و چه جوامع شرقی به علت وجود برخی سنت‌ها و عادات حاکم بر جوامعشان، همیشه «جنس دوم» تلقی شده‌اند. در واقع، زن از گذشته‌های دور، در جوامع گوناگون، از حقوق فردی و اجتماعی شایسته خود، بی‌بهره بوده و مورد ستم و حقارت قرار می‌گرفته است. (بهادری، ۱۳۹۴: ۱۷۹)

به‌طور کلی زن در شعر فارسی یک سری نقش‌های فردی و اجتماعی دارد که سه نقش همسری، مادری و معشوقی برجسته‌ترین آنهاست. این نقش‌ها مانع‌الجمع نیستند؛ اما هر شاعر باتوجه‌به نوع جهان‌بینی که دارد برخی از آن‌ها را بر دیگری برتری می‌دهد و برخی را به حاشیه می‌برد. از طریق بررسی همین موضوع می‌توان تا حدود زیادی ذهنیت شاعران را نسبت به مسائل زنان معلوم کرد. در شعر پروین، پررنگ‌ترین نقش زن، مادری و سپس همسری است. چهرهٔ معشوقی مورد توجه او نبوده است. (زرقانی، ۱۳۹۰: ۲۳۵) باین‌حال، دیوان پروین اعتصامی این بانوی شاعر مملو از اشعاری است که در حمایت از حقوق زنان و اهمیت ایشان سروده است و در خلال این اشعار به طرفداری از زنان، دختران و مادران پرداخته است. (حسینی، ۱۳۹۴: ۵۷) به دیگر سخن در تفکرات پروین اعتصامی رگ و ریشهٔ توجه به جنس زن و زنان به‌عنوان یک قشر انسانی و این که آن‌ها می‌توانند منشأ بسیاری از آگاهی‌ها و آزاداندیشی‌ها باشند، نمایان است. (ذوالفقاری و میرزایی، ۱۳۹۰: ۲۴) به‌واقع، زن در اندیشه پروین از جایگاه و مقام والایی برخوردار است. زن در شعر پروین موجودی، قدسی، سازنده و مستحق و قادر به دانا شدن و آفرینش نیکی‌ها است که می‌تواند جامعهٔ بشری را به‌سوی هدفی والا و شایسته پیش ببرد. وی بر حضور زنان در عرصهٔ اجتماعی تأکید می‌کند. ایشان دو جنس زن و مرد را محترمانه می‌نگرد و زن را همسر و برابر مرد می‌داند. (داراب‌پور، ۱۳۹۰: ۳۱) علی‌اکبر ترابی در کتاب «جامعه‌شناسی ادبیات»، چنین بیان داشته است:

«کمتر شاعری در ادب فارسی، در زمینهٔ تهذیب اخلاق و تلطیف عواطف انسان‌ها به اندازهٔ پروین صمیمانه و مادرانه کوشیده است. زن در دیوان پروین، دیگر آن زن موردنظر شاعران کلاسیک هم نیست؛ بلکه این زن رکن خانهٔ هستی، پدیدآورندهٔ محبت، زاینده و پرورندهٔ بزرگ‌مردان، گاهوارهٔ جنیان حکیمان و دانا مردان، نخستین مربی و آموزگار، طبیب و پرستار و نگاهبان خانواده و به روزگار سختی تیمار خوار و پشتیبان مرد است.» (نورایی و حسن‌زاده، ۱۳۹۴: ۳۱۴-۳۱۳)

در دیوان پروین دو قطعه «زن در ایران» و «نهال آرزو» و یک قصیده «فرشته انس» در بردارنده نگرانی‌ها و توصیه‌های او در مورد زن ایرانی است. پروین در قطعه «زن در ایران» که به مناسبت کشف حجاب سروده، دوره پیشین را که پر از نادیده‌گرفتن و انزوای زنان بوده مورد نکوهش قرار داده است. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۱۰۰-۹۹) در این شعر پروین چنین می‌سراید:

در کجا بافنده می‌شد؛ بی نخ و دوک هنر خرم و حاصل نبود، آنجا که دهقانی نبود.

(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۱۸۸)

همچنین پروین اعتصامی همواره زنان را به حفظ گوهر سادگی، پاک‌ی و پرهیز توصیه می‌نماید و از نظر او هر کدام گوهری ارزشمندند و صاحب خود را ارزش و قیمت می‌دهند. همچنین این زیورهای ظاهری، نادانی زنان را پنهان نمی‌کند؛ تنها جامه پرهیزگاری است که عیب انسان را می‌پوشاند. (صحرائی و شکیب، ۱۳۸۹: ۱۱۷) همچنین آنان را از آفت تقلید برحذر می‌دارد و در این خصوص چنین می‌سراید:

سادگی و پاک‌ی و پرهیز یک‌یک گوهرند گوهر تابنده، تنها گوهر کانی نبود

بهر زن، تقلید تیه فتنه و چاه بلاست زیرک آن زن کو رهش این راه ظلمانی نبود

از زر و زیوری چه سود آنجا که نادان است زن زیور و زر پرده‌پوش عیب نادانی نبود

عیب‌ها را جامه پرهیز پوشانده است و بس جامه عجب و هوی بهتر ز عریانی نبود

(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۷۲: ۱۳۰)

باید اذعان داشت که پروین خواهان تغییر و تحول نقش و جایگاه زنان در جامعه بود. تأثیر تحولات جامعه و به‌ویژه محیط اجتماعی پیرامون وی در نگاهش به موضوع زن، انکارناپذیر و در آثار باقی‌مانده از او بس آشکار است. (میرهادی، ۱۳۹۳: ۲۰۵) در نهایت ایدئال پروین بهبودیافتن وضع زنان است. اما او مایل نیست ارزش‌ها و چارچوب‌های جامعه که غالباً مردم‌داران است از هم بپاشد. آن‌چنان‌که زبان و لحن شعرش یکنواخت و غمگینانه است و تصویر و الگوی یکنواخت، کم‌تنوع و ایستایی هم از زن ارائه می‌دهد. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۱۰۶)

۳-۲. جایگاه زن در خانواده از منظر پروین اعتصامی

خانواده بهترین مأمن و شایسته‌ترین کانون برای تبلور سکون و اطمینان فرد است که بشر در عرصه حیات بدان دست‌یافته است. این نهاد بنیادین که سلامت یا بیماری آن تأثیرات عمیق و همه‌جانبه‌ای بر سلامت روانی و اجتماعی جامعه می‌گذارد، مهم‌ترین کانون تربیت نسل‌ها و اصلی‌ترین عامل انتقال ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی در طول تاریخ بوده است. خانواده از

دیدگاه جامعه‌شناسان نقشی اساسی در تربیت نیروی فعال، بارور کردن توانایی‌ها و سلامت روان افراد بر عهده دارد. بدون شک، هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند ادعای سلامت کند، چنانچه از خانواده‌ای سالم برخوردار نباشد و باز هیچ یک از آسیب‌های اجتماعی نیست که فارغ از تأثیر خانواده باشد. (موسوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱) در همین راستا، پروین اعتصامی وجود زن در خانواده را قلب تپنده خانواده می‌داند که با حضور و عملکرد خود زندگی را در شریان‌های اعضای خانواده جاری می‌سازد و مظهر عشق و دوستی و مهربانی است. زیرا که او، رکن خانه هستی است و سرای بی او، سرایی است بی‌بنیان و بی‌پای بست که هر لحظه بیم آن می‌رود که ویران گردد. (اسعدی فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۲۶)؛ لذا شاید بتوان گفت که مهم‌ترین و مشهورترین شعری که پروین در آن به دفاع از حقوق زن برمی‌خیزد و زن را با مرد برابر می‌داند، شعر «فرشته‌انس» است. از نگاه وی زن منشأ محبت و زیبایی است و بدون او روان انسان‌ها خواهد پژمرد و رکن خانه هستی صفتی است که پروین به زن داده و به این وسیله او را مورد ستایش قرار می‌دهد. (صالحی اشرف، ۱۳۹۹: ۱۸) در بیان مقام و جایگاه والای زن در خانواده، پروین در «فرشته‌انس» چنین می‌سراید:

<p>در آن وجود که دل مرد، مرده است روان برای مرد کمال و برای زن نقصان که ساخت خانه بی‌پای بست و بی‌بنیان؟ نمی‌شناخت کس این راه تیره را پایان نداشت گوهری عشق، گوهر اندر کان فرشته بین که بر او طعنه می‌زند شیطان... (دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۲۱۰)</p>	<p>در آن سرای که زن نیست، انس و شفقت نیست به هیچ مبحث و دیباچه‌ای، قضا ننوشت زن از آن نخست بود رکن خانه هستی زن از راه متاعب نمی‌گذاخت؛ چون شمع چون مهر، گر که نمی‌تافت زن به کوه وجود فرشته بود زن، آن ساعتی که چهره نمود</p>
---	--

به‌واقع در چکامه شیوای «فرشته‌انس»، پروین در عین این که از عظمت و مقام زن با ایمانی خلل‌ناپذیر دفاع می‌کند و از برابری زن و مرد و تأثیر هماهنگی این دو در ساختن خانواده و اجتماعی سعادت‌مند دم می‌زند، از تمام موارد باریکی که سبب شده است برای تخفیف شأن زن و تعبیر نامطلوب مردم از شخصیت زنان از آن استفاده شود، بی‌رحمانه انتقاد می‌کند. (مجدالدین، ۱۳۸۷: ۳۹۴)

پروین اعتصامی به نقش و جایگاه زن در مقام مادر توجه خاص و ویژه‌ای دارد. به‌واقع نقش مادرانه در اشعار او بسیار پررنگ است. مادر همان عنصر مهم است و او به معنای بیولوژیکی مادر نیست، یا فقط کسی که توانایی بارداری و زاییدن و شیردهی داشته باشد؛ بلکه مادری غیر از مؤنث بودن است و مادر بودن نیازی است که هر کسی به آن احتیاج دارد و هر زنی

نیازمند است که این احساس را تجربه کند و فقط فرزند نیست که به مادر نیاز دارد، بلکه مادر نیز به مادر بودن نیاز دارد و مادری، همان پاسخ طلب فرزندان از مادران است. پس کودک مادرش را اساس و پایه زندگی‌اش می‌داند. پروین اگرچه هرگز به مقام بزرگ مادری نائل نشد؛ اما مراحل مختلف زندگی زنان، از جمله مادر بودن را به خوبی به تصویر کشیده است. علی‌رغم این که او هیچ فرزندی نداشت و از مهر مادری محروم بود، این عواطف و احساسات در بین شعرهایش کاملاً مشهود است. (پیکان پور، ۱۳۸۸: ۳۰-۲۹) لذا مادر در دیوان پروین اعتصامی از جایگاهی بس رفیع برخوردار است. این بانوی شاعر معتقد است افرادی که در دنیا صاحب‌نام و بزرگ گشته‌اند؛ همه در کودکی مادرانی بزرگ داشته‌اند و همه انسان‌ها در کودکی در مکتب مادر شاگردی می‌کنند و الفبای زندگی اخلاق و انسانیت را نزد مادر می‌آموزند. (اسعدی فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۲۹) در شعر «فرشتهٔ اُنس» چنین بیان می‌دارد:

بزرگ بوده پرستار خردی ایشان	اگر فلاطن و سقراط بوده‌اند بزرگ
سپس به مکتب حکمت حکیم شد لقمان	به گاهوارهٔ مادر، به کودکی بس خفت
شدند یکسره شاگرد این دبیرستان...	چه پهلوان را چه سالک، چه زاهد و چه فقیه
ز مادر است میسر بزرگی پسران	همیشه دختر امروز مادر فرداست
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۲۱۰)	

مادر همان ملکهٔ مقدسی است که تمامی زوایای مادی زندگی شخصی‌اش را در راه محبت و عشق باطنی برای فرزندانش فدا می‌کند و هم او است که سراسر شب را نمی‌خوابد و از اعماق قلبش به چشمان معصوم و مظلوم فرزندش می‌نگرد و با مهری که در وجودش به ودیعه گذاشته شده است، با او همدردی می‌کند و این رأفت و محبت از رگ‌هایی که مانند نهی از عسل سرچشمه می‌گیرد و این گونه عطش تشنگان را برطرف می‌کند و «هنگامی که از او سؤال می‌شود که هدف تو از تحمل این همه درد و رنج در راه فرزندت چیست، چیزی نمی‌گوید مگر اینکه فرزندم را با تمامی وجودم دوست دارم.» (پیکان پور، ۱۳۸۸: ۳۳)

گنجشک خرد گفت سحر با کیوتری	کآخر تو هم برون کن ازین آشیان سری
آفاق روشن است چه خسبی به تیرگی	روزی بپر ببین چمن و جوئی و جری
در طرف بوستان، دهن خشک تازه کن	گاهی ز آب سرد و گه از میوه تری
بنگر من از خوشی چه نکوروی و فربه‌م	ننگ است چون تو مرغک مسکین لاغری
گفتا حدیث مهر بیاموزدت جهان	روزی تو هم شوی چون من ای دوست مادری
گرد تو چون که پر شود از کودکان خرد	جز کار مادران نکنی کار دیگری
روزی که رسم و راه پرستاری ام نبود	می‌دوختم بسان تو، چشمی به منظری

با هم نشستیم به شاخ صنوبری
تا ساعتی است تا که شگفته است عبهری
در کار نکته‌ای است که شب گردد اختری
سرسبز، شاخکی که بچینند از آن بری
وانگه به بام لانه خرد محققی
باور نمی‌کنم چون خود کنون توانگری
ترسم در آشیانه افتد ناگه آذری
ناچار رنج‌های مرا هست کیفری
فرخنده‌تر ندیدم این، هیچ دفتری
ما را به تن نماند ز سعی و عمل، پری
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۱۸۸)

گیرم که رفته‌ایم از اینجا به گلشنی
تا لحظه‌ای است، تا که دمیده است نوگلی
در پرده، قصه‌ای است که روزی شود شبی
خوشبخت طائری، که نگهبان مرغکی است
فریاد شوق و بازی اطفال، دلکش است
هرچند آشیان گلین است و من ضعیف
ترسم که گر روم، برد این گنج‌ها کسی
از سینه‌ام اگرچه زبس رنج، پوست ریخت
شیرین نشد چو زحمت مادر، وظیفه‌ای
پرواز، بعد ازین هوس مرغکان ماست

پروین در قصیده بالا با عنوان «حدیث مهر»، حکایت کبوتر و گنجشک را از زبان آن دو به نظم می‌کشد و بیان می‌کند که کبوتر به خاطر جوجه‌هایش از لانه‌اش خارج نمی‌شود که تا آن‌ها تنها نمانند. او مانند پزشک و پرستار و نگهبانی برای فرزندان است و از ترس مواجه شدن فرزندان با مشکلات و خطرها، از آن‌ها مواظبت می‌کند و این کار برای او بسیار لذت‌بخش است، چرا که او عاشق وظیفه نگهداری و مراقبت است. شرح شیرینی وظیفه مادری و نیز شیرینی تحمل درد و رنج‌های مادر از زبان کبوتر، خودکار زیبایی است که پروین اعتصامی به آن دست‌زده است. وی اشاره می‌کند که کبوتر قبل از اینکه فرزندی داشته باشد، فقط به مناظر زیبا و گردشگاه‌ها نگاه می‌کرده است، اما بعد از این که فرزندان او به دنیا آمدند، به مراقبت و انجام وظیفه مهمی که به عهده او نهاده شده است، روی می‌آورد و می‌گوید هرکس باید به بهترین وجه به وظیفه خود عمل کند و چه زیبا است نگاه کردن به کودکان و شنیدن صدای آن‌ها. (پیکان پور، ۱۳۸۸: ۳۱-۳۲)

پروین اعتصامی در اشعارش زن را به سبب نقش مؤثرش بر ایجاد فضای گرم و عاطفی در خانه همواره مورد ستایش قرار داده است. زیرا زنان به سبب خلقت ویژه خداوندی از استعداد بی‌ظییری در این زمینه برخوردارند چرا که مسئولیت‌های متفاوت زن و مرد خصایص روانی متفاوتی را نیز می‌طلبد. مادر به سبب ویژگی‌های خاصی که نظام آفرینش در او تعبیه نموده کانون محبت قلمداد می‌گردد و کودک بیشتر از این آبشخور خود را سیراب می‌سازد. (اسعدی فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۳۰ و ۲۷)

نظام و امن کجا یافت ملک بی سلطان؟
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۲۰۱)

حدیث مهر کجا خواند طفل بی‌مادر؟

باید اذعان نمود که پروین اعتصامی، احساس مادرانه را نه از روی غریزه؛ بلکه از روی عشق و عاطفه توصیف می‌کند. د (داراب‌پور، ۱۳۹۰: ۲۸)

گفتا حدیث مهر بیاموزدت جهان روزی تو هم شوی چو من ای دوست مادری
شیرین نشد چو زحمت مادر وظیفه‌ای فرخنده‌تر ندیدم ازین، هیچ دفتری
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۱۵۰)

از نظر پروین، رسالت زنان و نقش آنان پررنگ‌تر از مردان است و مسئولیتی به‌مراتب دشوارتر و سخت‌تر بر عهده دارند. در قطعه «دو محضر»، به این نکته مهم پرداخته و در واقع هدف پروین در این قطعه برملا ساختن این واقعیت است که خانه‌داری از قضاوت بین هزاران نفر سخت‌تر است و نباید به کارخانه‌داری به دید حقارت نگریست، بلکه به سیاست و تدبیر بسیار نیاز دارد. وی در این شعر نشان می‌دهد نقش زن در رسیدگی به امور خانواده بسیار حیاتی و مهم است و مرد بدون همراهی زن نمی‌تواند بار زندگی را به‌تنهایی به دوش بکشد. (ذوالفقاری و میرزایی، ۱۳۹۰: ۲۷)

قاضی کاشمر ز محضر، شامگاه رفت سوی خانه با حالی تباہ
هر کجا در دید بر دیوار زد بانگ بر دربان و خدمتکار زد
کودکان را راند با سیلی و مشت گربه را با چوب‌دستی خست و کشت
خشم هم بر کوزه، هم بر آب کرد هم قدح، هم کاسه را پرتاب کرد
هر چه کم گفتند او بسیار گفت حرف‌های سخت و ناهموار گفت...

زن با هوشیاری و ذکاوت برای این که به قاضی بفهماند که اداره خانه و امور خانه‌داری کار سهل و آسانی نیست، منزل را ترک می‌نماید و بالنتیجه در نبودش خانه پر ز آشوب می‌شود.

دید قاضی خانه پر شور و شرست محضر است، اما دگرگون محضر است
کار قاضی جز خط و دفتر نبود آشنا با این چنین محضر نبود
او چه می‌دانست آشوب از کجاست وین کم و افزون که افزود و که کاست
گفت زین جنگ و جدل، سر خیره گشت باید رفتن، گه محضر گذشت
چون زجا برخاست، زن در را گشود گفت: دیدی آن چه گفتم راست بود؟
تو، به محضر داوری کردی هزار لیک اندر خانه درمانندی ز کار...
هر که بینی رشته‌ای دارد به دست هر کجا راهیست ره‌پویش هست
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۲: ۱۶۳)

در واقع با بیان این شعر زیبا پروین بهترین تصویر را از نقش زن در خانواده و لزوم مدیریت او در منزل به تصویر می‌کشد. (حسینی، ۱۳۹۴: ۵۸) نکته مهم آن که اصولاً پروین برای کانون

خانواده قداست خاصی قائل است و زن را نقطه اتکای این بنیان مقدس می‌بیند. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۱۰۵)

به‌طور کلی، مادران شعر پروین اعم از واقعی یا نمادین، زانی کدبانو، مهربان، بی‌نهایت دلسوز، گرم و سرد چشیده، آگاه، فداکار، نصیحت‌گر هستند. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۱۰۲)؛ لذا از دیدگاه پروین زن می‌تواند نقش کلیدی و مهمی را در اجتماع و خانواده داشته باشد. خویشتن‌داری، تقوا و عفاف زن نگهدارنده پایه‌های خانواده و در نتیجه، پرورنده انسان‌های والا و بزرگ است. وی در خصوص جایگاه والای زن و نقشش به‌عنوان مادر بر این اعتقاد است که همه بزرگان تاریخ نخست در گهواره مادر آرمیده‌اند و سپس توانسته‌اند پله‌های بزرگی و حکمت را بپیمایند. (ذوالفقاری و میرزایی، ۱۳۹۰: ۳۳)

۴-۲. نقش آگاهی و دانش در بهبود وضعیت زنان نزد پروین اعتصامی

یکی از تحولات اساسی هر جامعه ارتقای نقش اجتماعی زنان است. پروین اعتصامی برای احیای حقوق زن، کسب علم و دانش و بیداری زنان جامعه را پیشنهاد می‌دهد. (مدرس‌زاده و ارباب سلیمانی، ۱۳۹۵: ۹۸)؛ لذا یکی از توصیه‌های موکد و مهم پروین به زنان تلاش برای کسب دانش و آگاهی است. چون معتقد است وقتی زن از حلیه دانش بی‌بهره باشد، هیچ زینت و زیوری پوشاننده عیب نادانی او نخواهد بود. با وجود تأکید بر عفت، پاک‌ی و تقوا، پروین پوشش ظاهری را برای حفظ ارزش‌های انسانی زن کافی نمی‌داند و در شعرش چنین بیان می‌دارد:

چشم و دل را پرده می‌بایست اما از عفاف چادر پوشیده بنیاد مسلمانی نبود
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۷۰: ۱۲۹)

به‌واقع، پروین اعتصامی پستی زنان ایرانی را ناشی از بی‌دانشی می‌داند و تنها راه ترقی زنان را در فراگیری علم و دانش و کسب هنر و ادب می‌داند. (داراب‌پور، ۱۳۹۰: ۳۲-۳۱)؛ لذا بخشی از همت و اهتمام خویش را، صرف آگاهی دادن به زنان نسبت به شایستگی‌های راستینشان نموده است. پروین معتقد است زنان ایرانی در طول سده‌های گذشته علاوه بر آنکه از فضیلت کسب دانش و هنر و نیز حضور فعال در عرصه اجتماع محروم بودند به‌سوی برخی عادات و رسوم پست نیز گراییده بودند که هر چه بیشتر به غفلت آنان از فضائل و خوبی‌ها و نیز انحراف از مسیر حیات طیبه منتهی می‌شد. (صحرانی و شکیب، ۱۳۸۹: ۱۱۶) پروین جامعه را در محرومیت علمی زنان مقصر می‌داند و معتقد است که نور علم را به‌عمد از چشم زنان دور

داشته و ابزار دانش‌آموزی را در اختیارشان نگذاشته و زن در موقعیت فعلی خویش به‌واقع مقصر نیست و این جامعه است که مقصر واقعی است. (سیدرضایی، ۱۳۸۹: ۳)

از نظر پروین اعتصامی، کفش و جامه گران‌قیمت زن را ارزشمند نمی‌کند، بلکه این ارزشمندی زن است که به کفش و جامه ارزش و بها می‌دهد و نیز کفش و جامه بی‌قیمت و کم‌بها از قیمت زن نمی‌کاهد. (صحرائی و شکیب، ۱۳۸۹: ۱۳۰) پروین در این خصوص چنین سراییده:

ارزش پوشونده، کفش و جامه را ارزنده کرد   قدر و پستی با گرانی و ارزانی نبود
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۱۳۰)

در واقع داشتن شایستگی، لیاقت و نیز علم و دانش از نظر پروین، شرط برتری زنان است و نه داشتن دست‌بند زمردین، جامه پرنیانی و نیز هوس‌رانی کردن. (صحرائی و شکیب، ۱۳۸۹: ۱۱۶)

آب و رنج از علم می‌بایست شرط برتری   با زمرد پاره و لعل بدخشانی نبود
جلوه صد پرنیان چون یک قبای ساده نیست   عزت از شایستگی بود از هوس‌رانی نبود
(دیوان پروین اعتصامی، ۱۳۸۹: ۱۳۰)

از آنجایی که پروین اعتصامی منشأ هر سعادت و خسرانی را در جامعه، ناشی از فرهیختگی و یا نادانی و ناآگاهی یک زن در مقام مادر در خانواده می‌داند، پیوسته بر رکن و ستون بودن آموزش علم و فضایل اخلاقی برای زنان، تأکید می‌ورزد. وی در شعر «آرزوها»، با نگاهی فرا جنسی، معتقد است هرکس که وجودش با دانش و هنر انس بگیرد، ارزش و اعتبار پیدا می‌کند و مخاطب را دعوت می‌کند به این که مانند «سرو و صنوبر» نباشد که میوه و حاصلی ندارد؛ بلکه با شوق به آموختن، وجود همچون نخل بارور خود را به لباس هنر و دانش بیاراید؛ زیرا به اعتقاد او، هنر، برترین و دست‌نیافتنی‌ترین متاعی است که در هیچ بازاری به دست نمی‌آید. زن، درخت است. گوشوار حکمت اندر گوش جان آویختن در گلستان هنر چون نخل بودن بارور چشم دل را با چراغ جان منور داشتن عار از ناچیزی سرو و صنوبر داشتن. (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰۷)

۳. نتیجه‌گیری

در مجموع بررسی‌ها پیرامون نقش زن در خانواده در دیوان پروین اعتصامی نشان می‌دهد، از میان اعضای خانواده، «زن» نقش مؤثرتر و پررنگ‌تری در خانواده و مناسبات خانوادگی

دارد. او، به طور مطلق، از جایگاه مهمی در غنای کارکرد روانی خانواده برخوردار است و خانه بی حضور او، روح و نشاط ندارد. به جرئت می توان گفت کسی بسان پروین اعتصامی عاطفه و مهر مادری و عشق او را به عنوان بخشنده ترین و بزرگ ترین عواطف انسانی ترسیم ننموده است. از نظر پروین، زن در نقش همسر، تقریباً همردیف مرد است، با این تفاوت که مرد می تواند یاری او را برای خود سرمایه ای قلمداد کند؛ اما زن از این جهت به مرد متکی نیست و در مقابل، مهر فرزندان را سرمایه خود می داند. زن در نقش مادر، از جایگاهی بس والا و تأثیرگذار برخوردار است، در حالی که مرد در مقام پدر، نقش کم رنگی در دیوان پروین اعتصامی دارد و بیشتر به عنوان نان آور خانواده مطرح است و حتی برخی مسئولیت ها و وظایف در زندگی که به نظر می رسد مربوط به اوست، مادر بر عهده می گیرد. زن و شوهر در نظر شاعر، هر دو به طور مساوی در تحکیم خانواده و حفظ آن از آسیب ها نقش دارند و هیچ یک در این امر بر دیگری برتری ندارد. فرزندان که بیشتر به شکل کودکان در دیوان پروین اعتصامی از آن ها سخن می رود، اغلب در نقش طفلان یتیمی که از درد بی مادری شکایت می کنند، ظاهر می شوند و یا موجوداتی ضعیف و ناتوان که مادر گام به گام، الفبای زندگی را به آن ها می آموزد و آنان را برای ورود به اجتماع آماده می کند. پروین اعتصامی اگر چه خود، زندگی زناشویی موفق نداشته؛ اما برای موفقیت در آن، رهنمودهایی دارد که از جمله آن، توصیه به همسان همسری در قالب یک تمثیل حیوانی است. او در ارتقادادن به مقام زن، دیدی آرمان گرایانه دارد و در به تصویر کشیدن شخصیت مادرانه زن، تحت تأثیر حس فطری مادری است؛ اگر چه خود در زندگی شخصی، آن را تجربه نکرده است؛ لذا پروین نه فقط به خاطر خود زنان و مادران بلکه از برای آینده فرزندان و جامعه تأکید به پیشرفت و ارتقای سطح آگاهی زنان به واسطه کسب دانش و علم دارد. زیرا که از نظر وی، مادران نقش بسیار مهم و اثر گذاری در رشد و شکل گیری شخصیتی فرزندان دارند.

کتاب‌شناسی

کتاب‌ها

۱. اعتصامی، پروین (۱۳۸۹)، دیوان، تهران: آدینه سبز.
۲. اعتصامی، پروین (۱۳۷۰)، دیوان پروین اعتصامی، به کوشش محمد عالمگیر تهرانی، تهران: محمد.
۳. اکبری بیدق، حسن (۱۳۷۹)، مبانی فکری ادبیات مشروطه، تهران: پایا.
۴. بشیریه، حسین (۱۳۷۴)، جامعه‌شناسی سیاسی، چاپ چهارم، تهران: نی.
۵. چاوش اکبری، رحیم (۱۳۷۸)، زندگی و شعر پروین اعتصامی، تهران: ثالث.
۶. درودیان، ولی‌الله (۱۳۸۷)، دیوان پروین اعتصامی، بر اساس طبع ابوالفتح اعتصامی، چاپ پنجم، تهران: نی.
۷. زاهد، سعید و خواجه نوری، بیژن (۱۳۸۴)، جنبش زنان در ایران، شیراز: ملک سلیمان.
۸. زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۷۴)، پروین، زنی مردانه در قلمرو شعر و عرفان، دفتر ایام، تهران: علمی.

مقاله‌ها

۱. اسعدی فیروزآبادی، مریم‌السادات (۱۳۹۲)، «خانواده و مناسبات خانوادگی در دیوان پروین اعتصامی»، فصلنامه زن و فرهنگ، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۴۰-۲۱.
۲. بهادری، محمد جلیل (۱۳۹۴)، «بررسی جایگاه زن در جامعه سنتی ایلام با نگاهی به مثنوی والیه»، فصلنامه فرهنگ ایلام، دوره شانزدهم، شماره ۴۷ و ۴۶، صص ۱۸۷-۱۷۵.
۳. پیکان پور، مریم (۱۳۸۸)، «مادر از دیدگاه دو ادیب معاصر: پروین اعتصامی و انیس عبود»، فصلنامه ادبیات تطبیقی، سال سوم، شماره ۹، صص ۴۵-۲۷.
۴. جعفری، زهره و نصرتی، عبدالله (۱۳۹۴)، «مقایسه ارزش‌ها در اشعار پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی»، فصلنامه بهارستان سخن (فصلنامه علمی - پژوهشی ادبیات فارسی)، سال دوازدهم، شماره ۲۸، صص ۹۲-۶۹.
۵. حسینی، مریم (۱۳۸۹)، «شعر فمینیستی نویافته‌ای از پروین اعتصامی»، فصلنامه زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، دوره دوم، شماره ۱، صص ۲۱-۵.
۶. حسینی، مهناز سادات (۱۳۹۴)، «جنسیت در شعر پروین اعتصامی»، فصلنامه زن و فرهنگ، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۶۴-۵۵.
۷. داراب‌پور، عیسی (۱۳۹۰)، «جایگاه زن ایرانی در شعر معاصر»، فصلنامه زن و فرهنگ، سال دوم، شماره ۷، صص ۳۳-۲۱.

۸. ذوالفقاری، ابوالفضل و میرزایی، مسلم (۱۳۹۰)، «نابرابری‌های جنسیتی و طبقاتی در اندیشه پروین اعتصامی»، فصلنامه زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، دوره دوم، شماره ۳، صص ۱۹-۳۵.
۹. رضوی، رضوان (۱۳۹۰)، «زن از نگاه پروین اعتصامی؛ عدالت و اعتدال فرهنگی در حوزه زنان»، مجله رشد آموزش علوم اجتماعی، دوره پانزدهم، شماره ۱، صص ۶۴-۶۰.
۱۰. زرقانی، سید مهدی (۱۳۹۰)، «تحلیل تعامل سه شاعر زن معاصر با نمونه‌ای از سنت فرهنگی رایج ایرانی»، فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۲۰، صص ۲۵۰-۲۲۹.
۱۱. سیدرضایی، طاهره (۱۳۸۹)، «زن در شعر پروین اعتصامی، سیمین بهبهانی و فروغ فرخزاد»، فصلنامه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا، سال اول، شماره ۱، صص ۹۷-۱۲۳.
۱۲. شادی‌گو، شهریار؛ توتونچیان، مه‌ری و پروانه، فریبا (۱۳۹۹)، «مفاهیم حقوق بشر و شهروندی در اشعار پروین اعتصامی و طاهره صفرازاده»، فصلنامه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق بشر و حقوق شهروندی، شماره ۵۲، صص ۳۶۴-۳۴۵.
۱۳. صادقی گیوی، مریم و پرهیزکاری، بهاره (۱۳۹۰)، «تبیین مؤلفه‌های هویت سنتی و مدرن زن در شعر پروین اعتصامی»، فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۲۰، صص ۲۲۷-۲۰۷.
۱۴. صالحی اشرف، صابر (۱۳۹۹)، «منزلت زن از نگاه پروین اعتصامی»، سومین همایش علوم انسانی (پیشرفت‌های نوین در عرصه علم و فرا علم)، مردادماه، مشهد، ایران.
۱۵. صحرایی، قاسم و خسروی شکیب، محمد (۱۳۸۹)، «نقد اصالت زن در شعر پروین اعتصامی»، فصلنامه تحقیقات زبان و ادب فارسی، سال دوم، شماره ۳، صص ۱۲۴-۱۱۱.
۱۶. قاسمی، زهرا؛ خراسانی، محبوبه و زرقانی، سید مهدی (۱۳۹۶)، «بررسی شناخت سبکی و بنیادهای ایدئولوژیک شعر پروین با محوریت زن»، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، سال دهم، شماره ۳۷، صص ۱۱۰-۹۳.
۱۷. مجدالدین، اکبر (۱۳۸۷)، «انعکاس نابرابری‌های اجتماعی در اشعار پروین اعتصامی»، پژوهش‌نامه علوم انسانی، شماره ۵۷، صص ۳۹۶-۳۶۵.
۱۸. مدرس‌زاده، عبدالرضا و ارباب سلیمانی، صدیقه (۱۳۹۵)، «زنانگی ادب تعلیمی، رهاننده پروین از اضطراب تأثیر»، پژوهش‌نامه ادبیات تعلیمی، سال هشتم، شماره ۲۹، صص ۱۲۰-۹۱.
۱۹. موسوی، زهرا و همکاران (۱۳۹۴)، «نگاهی به جایگاه زن و خانواده در سبک زندگی اسلامی»، دومین کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، مؤسسه سفیران فرهنگی مبین، قم، ایران.

۲۰. میرهادی، منیرالسادات (۱۳۹۳)، «تجدیدنظرطلبی در جایگاه زن: تجلی اندیشه مشروطه‌خواهانه اعتصام‌الملک در اشعار پروین اعتصامی»، فصلنامه مطالعات تاریخ اسلام، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۸۷-۲۱۱.
۲۱. نورایی، الیاس و حسن‌زاده، اسماعیل (۱۳۹۴)، «مفاهیم و درون‌مایه‌های زنانه در شعر پروین اعتصامی (جستاری در ردّ اتهامات علیه شاعری پروین)»، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، سال

The Importance and Position of Women in the Family: A Focus on the Divan of Parvin Etesami

Hadi Bagherinia¹, *Farzaneh Dashti²

1 .Ph.D. student in Islamic Revolution Studies, Shahed University, Tehran, Iran.

2 .Ph.D. in Political Science and Visiting Lecturer, Department of Political Science, Faculty of Humanities, Payame Noor University, Abadan, Iran. Email: arzanehdashti30@yahoo.com

Article Info (163-181)	ABSTRACT
Article type: Research Article	Contemporary literature offers a rich source of studies on the subject of women, and the poems composed by women in this field require much more attention. Parvin Etesami is one of the prominent poets who, in her poetry, expresses desires, shortcomings, inadequacies, and the need for society's attention to the valuable and significant position of women and family. This research, conducted through a descriptive-analytical method, focuses on determining the position of women in the poems of Parvin Etesami, demonstrating that, according to her, the only weapon for women's struggle against inadequacies, the restoration of their rights and achieving their proper position in society, as well as the advancement and growth of the family, is the pursuit of knowledge. In other words, by acquiring knowledge and raising awareness, women become capable and empowered to fulfil their roles more effectively. Overall, this article aims to explain and examine the position of women and the family in the poems of Parvin Etesami, a prominent contemporary poet
Article history:	
Received: 29 October 2022	
Accepted: 07 July 2023	
Keywords: Women Mother Family Knowledge Parvin Etesami	